

Jakšto ir Vaižganto jungas

Juozas Ambrazevičius¹

Kalbėti apie mirusius Vaižgantą ir Jakštą reikia: pirmasis buvo L. K. M. Akademijos narys, antrasis — tos akademijos pirmininkas. Tai jau taip dabar esame suaugę su gyvaisiais rėpesiais ir žmonėmis, kad sunku surasti žodį, kuris po gausi dienos spėdži klausytojams mes magiškai pavergtą ir sukoncentruotą jo mintis anuos laikus ir žmones. Nebent pahipnotizuotą garsą ir spalvotais minijimo programoje sirašyti didieji Beethovenas ir iurlionis, kurie mokėjo išsinerti iš dienos tempo ir sujungti eiles amžinosios pasaulio procesijos, bežygiuojančios Vakarais, minoriskai nušviestus besileidžiančios saulės iurlionio procesijoje tie, kurie iš jo kalnus, šaukia: kalnai, kalnai; kurie tebeina laukais, šaukia: laukai, laukai; kurie dar neiš jo iš miško, šaukia: miškas, miškas. Ir jie negali susišnekėti, susiprasti, nes kiekvienas tariasi einantis pačiu tikruoju keliu ir nuoširdžiai teisybę skelbiąs.

Didelios pačios priežasties ir mums ne kartą yra sunku susišnekėti: kiekvienas tariasi skelbiąs vienintelį tiesą. Tai jau kiekvienas savos tautos ir kiekvienas apskritai žmogus, gyvasis ir mirusysis, daros mums suprantamesnis, sukalbamesnis ir artimesnis, kada pasistengiam sitikinti, jog esame sykiu su jais tos pačios procesijos dalyviai, piligrimai, nors kiekvienas ir kitoks. Ima tada noras kritiskai sistebėti tuos procesijos vadus, kurie šauk paskui save kitus, ir kiekvienas vis kitokiu tonu.

Šita prasme artimos ir domios galėtų atrodyti Jakšto ir Vaižganto figūros. Jie lietuvi gyvenimo kelyje buvo vadai; jie patys tame kelyje susitikdavo ir išsiskirdavo; jie savo bendrakeleivių buvo apšaukiami arba pagarbinami. Paliekant šiuo tarpu nuošaliai jų nuopelnus tautos kelyje* paliekant jų pačių kovą su gyvenimu, šiam pranešimui teskiriamas tik siauras uždavinys — sižierėti pačias Jakšto ir Vaižganto figūras, pastatytas viena šalia kitos, nelyginant du galerijos paveikslus.

Jakštas ir Vaižgantas stovi šalimais kaip du visai skirtingo charak-

¹ Buvusiam L. K. Mokslo Akademijos pirmininkui a. a. Prel. Al. Dambrauskui-Jakštui, nesulaukusiam šio III-jo Suvaziavimo, atminti bei pagerbti buvo skaitytos trys paskaitos, kurias čia iš eilės spausdiname. Red.

terio tipai. Visai kitos dvasin s galios yra išpl totos Jakšto, kitos Vaižganto. Kitaip d l to juodu santykiuoja su vairiomis gyvenimo sritimis: su religija, su menu, su visuomene, patys su savimi.

Jeigu, pasak Gogolio, kiekvienas turi koki nors aistr , kiekvienas turi k sava, tai

JAKŠTO tokia aistra buvo — ties a . Ties surasti ir j kitiems paskelbti — jam yra aukš iausias uždavinys. Jokio kito atpildo iš gyvenimo nenori, tiktai — te visi pasako, jis tiesos myl jo tak . Jis džiaugias išgir d s, kad ir St. Šalkauskis pasiryž s tarnauti vien vienai tiesai. Net 1880 m. pasirinkdamas aukštuosius mokslus, Jakštas nebuvo suinteresuotas nei karjera, nei t v norais. Nul m grynas nesuinteresuotas noras — ieškoti tiesos. Ir m si matematikos, nes matematikos tiesos esan ios pastoviausios, visuotiniausios; matematika vis moksl esanti karalien . Kiti mokslai, ypa iai humanitariniai ir juridiniai, neužsipeln Dambrausko palankumo d l savo reliatyvumo. Abejojo, ar tie mokslai yra bent krislel tiesos pasiek , pastovios, nekintamos tiesos (Jakšto žodis, N. Romuva, 1936, Nr. 10).

Ta iau ir viena matematika Jakšto nepatenkino. Jis troško tiesos apie universumo, vis atos esm , jos paskirt ir tiksl , apie žmogaus viet joje. Tok pilnutin žinojim begal jo duoti jam sintez iš tyrojo (egzaktinio) mokslo, teorin s filosofijos ir tikrosios teologijos. Šit moksl Jakštas ir m si, sintetindamas Solovjovo, rytie io, ir Wronskio, vakarie io, id jas. Net savo poezijoje reflektuoja tas diding sias visatos ir žmogaus problemas: žvaigždynus, j nuostabiai tikslingus kelius ir prasm . Šitos dinamiškos visatos viršuje stovi Dievas, leid s jai tvark , nustat s kelius ir dav s jai grož . Jakšto pasaulio koncepcija graži, didinga. Ji primena Goeth s „Fausto“ prologe paskelbt visatos dinamik . Pri- mena ir iurlionio koncepcij , iš kurios kyla jo galingosios vizijos.

Nusileisdamas iš visatos sfer tautos gyvenim , Jakštas ir ia siekia pa i tolim j tautos pagrind — jis iškelia ir jau net m gina spr sti lietuvi tautos paskirties problem — kokis yra lietuvi pašauki- mas tarp kit taut . Jis džiaugiasi, kad studentas Šalkauskis pasin r s šios r šies klausimus, ir tikisi iš jo savos lietuviškos tautin s filosofijos (Logos, 1938, XVIII, 24 psl.). Jakštui r pi, vadinas, patys bendrieji, patys tolimieji principai. Pagal juos ims vertinti konkre ius kasdieninio gyvenimo reiškinius.

VAIŽGANTO kita aistra — estetin , grož tis. Grož tis jis gali anuo tikslinguoju kosmu, kurio virš n je yra Dievas. Ta iau visame kosme ir atskiruose jo reiškiniuose ant menkiausios žolel s Vaižgant- tas mato ne tiek didyb , kiek gyvyb , vitalines j gas, kurios veržiasi veis- tis, augti, klesti, kad išnykdamas duot gyvyb kitoms kartoms. Pati Dievyb jo pergyvenama kaip gyvoji j ga, kurios atspindžiai panteistiš-

kai reiškiasi gamtos reiškiniuose, liedami mažiausius gamtos gaivalus į -
ras grožio. Dievo jis taip nes s pamil s, kaip t višk .

Atkreip s akis savo žem ir jos sultis, Vaižgantas ypa iai yra pa-
m g s vis smulkmenišk j savo t višk s grož , ar jis bus gamtoje, ar žmo-
n se, ar j darbuose. Perspektyviniai peizažai, tolimi užsimojimai, esm s
dalykai jam svetimi.

JAKŠTAS kelyje ties nepripaž sta teis s fantazijai, intucijai. Pro-
tas, — savas, kritiškas protas, — yra tikriausia priemon žmogiškajai tie-
sai pažinti. „Kuo daugiau protavimo, išrodin jimo, o kuo mažiausia dog-
matizavimo“, pataria jis Šalkauskiui (Logos, 1938, 17 psl.). Kritišku aštriu
protu jis išgliaudo s vokas, sudaro logišk sistem , kurioje viskas turi
b ti aišku, tikslinga, tvarkinga. Jakštas d l to nem gsta retorikos, pato-
so, tuš i skambi frazi , kurios paskandina ties miglose. D l to jis ne-
palankus intuivyvistui filosofui Bergsonui. Bergsono filosofija „išrodo
kažkoki neaiški, nesugaudoma ir d lto gi galinti privesti prie daugelio
bergždži gin , bet vargiai be stengianti pad ti... ties surasti“ (Lo-
gos, 1938, 17 psl.). „Bergsonas gi, — t sia mintis Jakštas, — žydas, o žydai
negali atsižym ti jokiam grynai moksle — nes tai tauta, kuriai stinga
precizijos, kurios protiškias veikimas visada buvo silpnas“ (ib.). Svetimas
Jakštui ir populiarusis Ernst Hello, anuo laiku St. Šalkauskio m gstamas:

Kaipu juristas advokatas sveikas brangini jame originalius saki-
nius, dailius žodžius. Taip, visa tai pas j yra, bet deja n ra ten vieno
vis svarbiausio dalyko, kurio jokia gražbylost neužvaduos — tai siste-
matiškumo, mok jimo sudaryti sintez ir pagalios — aiškumo. Hello
ne filosofas, bet „essayistas“ literatas. Aš net vadinu j „katalikiškuoju
sofistu“. Kaipu toksai jis gal jo b t naudingas aristokratiškuose Pa-
ryžiaus salionuose, kur gerai parinktas „bon mot“ paprastai užvaduoja
argument , bet Tamstai jis mokytojus netinka. Man rodos, kad jis
tiesiog daro tek m Tamst , atrpatindamas nuo filosofiškos precizijos,
nuo sveikos dialektikos, nuo griežt definicij ir nejustinai ver ia b t
panašiu save „Phrasenmacher'iu“. Nes pas Hello ne mintis pirmoje
vietoje tik fraz . Nieko nepasakys jis žmoniškai, nat raliai: jam vis
reikalingi bombastiškos frazeologijos koturnai...“ (Logos, 1938, XVIII,
27 psl.).

Svetimas Jakštui ir misticizmas, intuivyvinis santykiavimas su Dievu.
D l to jis uoliai gin ijosi su kun. P. B i d l Liurdo stebukl , reikalau-
damas aiški , griežt jiems rody m .

Svetimas jam apriorinis pasikliovimas žmogiškaisiais autoritetais.
Kiekvienas autoritetas turi b ti kritiškai priimamas tiek valstyb s, tiek
Bažny ios gyvenime, tiek moksle. Jis piktinasi tomis autoritetin mis insti-
tucijomis, tiek bažnytin mis, tiek valstybin mis, kurios savo sprendimais
nustelbia žmogaus minties laisv .

„Juo ilgiau gyvenu, juo labiau man darosi aišku, jog tikra liuo-
syb yra pamatas visko: be liuosyb s negal b t jokio tobulinimos žmo-

nijos gyvenime, o ypač be žodžio liuosyb s. Ant nelaim s pas mus Bažny ioje ta žodžio liuosyb pasilieka dabar suspausta daugiau negu XI-XII amžiuose. Kiekviena gyvenn mintis, išreikšta kataliko rašytojo, tuojau patenka Indeks " (Athenaeum, 1938, 30 psl.).

Kai Jakštas prieina prie estetini vertybi , apie jas sprendžia racionališka. Jis turi aiškius meno kriterijus; juos išveda iš amžinojo Logo. B tent, išveda tuos, kurie protui gali b ti lengvai priimtini ir suprantami. Subjektyvus sijautimas meno k rin , estetin fantazija jam yra svetimas kelias ir nemokšliškas. Tos fantazijos ir pats Jakštas neturi, palyginti su jo galingu, vis lengvai analizuojan iu protu. Tai viena iš priežas i , kod l Jakštas pasmerk iurlionio paveikslus.

„Tikro, gyvo, neiškraipyto, protui suprantamo ir akims malonaus grožio p. -nis, matyt, tiesiog nem gsta"... iurlionio sonatos, nupieštos drob j „šneka ži rov kažkokia visai nesuprantama kalba ir per tai nedaro jokio sp džio". (Jakštas, Meno k rybos problemos, 149 psl.).

Jakštas neprisi m iurlionio, nes jo loginei dvasios strukt rai fantastingos, simbolistin s iurlionio vizijos buvo svetimos; svetimos taip, kaip Kantui, kad nepriimtinausia iš vis men buvusi muzika, nes ji esanti neintelektuališkiausia.

Intelektuališkas meno vertintojas paprastai ieško veikale pirmiausia turinio, antra — veikalo formoje ieško technikos (eiliavimo, sintaksis), nes šitie dalykai gali b ti racionaliai suprasti ir apspr sti. Šito tipo buvo ir Jakštas. ia ir buvo jo silpnyb : jis net per daug pasitik jo racionalistiniu sprendimu, per daug buvo paniek s intucij , ar gal jos neužtenkamai tur jo. D l to pasitaikydavo meno k rinius klaidingai vertinti. Klaidingai ne d l to, kad apskritai jo teoriniai kriterijai b t blogi, bet kad tie kriterijai netinkamai b davo pritaikomi.

VAIŽGANTAS yra kitokis. Jo intelektualinis gyvenimas n ra gilus. Imdamas filosofiškai samprotauti, jisai nusikalsdavo ir logikai. Bet ne geležin s logikos jisai klaus, o dažniausiai intucijos. Intuityviai k padar s, tik paskiau racionaliai savo žyg vertindavo ir gail davos pasielg s ne pagal konvenansus. Pirma padarydavo, paskui pagalvodavo. Netgi stojo seminarij , atrodo, ne logika, bet sentimentu pagr stais motyvais: buvo silpnos sveikatos, tar si netrukus mirsi s, o mirti klieriku, už kur melsis tiek draug , jam vaidenos išganingiau, gražiau.

Ne protas, o mistinis iš motinos paveld tas religingumas paskatino Tum 1897 m. ieškoti religin s pagalbos nuo rus priespaudos. Kada jo brolis buvo suimtas už knygas, pats Vaižgantas, paleistas laikinai už stat , nor jo b gti Amerik . Bet Dambrauskas j sulaik — prikalt b jo stov ti iki paskutiniosios. Tada Vaižgantas, nebesitik damas pagalbos iš žmoni , giliai pajau ia gausi s jos iš Aukš iau. Slap iomis iš nam arešto b ga jis Vilni prie Aušros Vart . Jis sitikin s, kad jam reiki pasiekti t viet , ir iš t vyn s neb si s išrautas. Pasiek s savo

Užtarytoj , jis karštai improvizuotai meldžiasi. Pasimeld s ir tvirtai sitikin s, kad jam maskoliai dabar nebepavojingi, atgavo dvasios pu-siausvyr ir nuotaik . Tik tokis mistinis tik jimas kalnus kyloja... Yra ir daugiau epizod , kur Tumas instinktyviai jaut s, kad reikia kas pada-ryti arba reikia nuo ko susilaikyti, ir kada šito balso paklausydav s, vis-kas geruoju baigdav si. Vienu tarpu grieb si Tumas net hipnoz s, kad išgaut iš savo draugo ekskunigo pavojing laišk , galint duoti rusams ne tik j , bet ir vis lietuvišk reikal .

Su intuityviniu nusijautimu Vaižgantas jo ir m e n . R pinosi ne tiek meno veikal suprasti, kiek pergyventi, žav tis. Kod l gražu, daž-nai jis netur davo argument . Užteko to vieno: man patinka, man gražu.

Vis d lto aišku, kad jam patiko ne tiek turinys, kiek fo r m a . For-mos elegancija prašnekdavo jo vaizduot ir jausm su ypatingu suges-tyvumu. Tada iš turinio jis nedaug ir bereikalavo. Pasitaikydavo, kad net banal s dalykai, tik. d l vaizdingos, naujos, sklandžios kalbos, Tumo bu-vo keliami geniali j eiles. Tai visiems paž stamas Vaižganto deiman-iuk ieškojimas. ia buvo ir Vaižganto silpnyb . D l jos ilgainiui neteko pasitik jimo kritiškoje literat rin je visuomen je.

Santykije su v i s u o m e n e Jakštas ir Vaižgantas v l skirtingi.

JAKŠTAS stovi draugijos priešakyje, organizuoja laikraš ius. Bet iš esm s jis n ra organizatorius. Organizatorius kitus traukia darb , o Jakštas pats už visus atidirbdavo. Nuo žmoni jis individualistiškai atsi-skyr s. Už žmones artimesn s jam knygos ar apskritai spauda. Ryšius su visuomene dažniausiai tik per spaud ir palaikydavo. D l to retai kas Jakšt matydavo, o pamat s Jakšt , pats imdavosi varžytis, steb -damas, kaip jis, Jakštas, pakliuv s visuomen , s di nuleid s ir pakrei-p s galv , tarsi nedr sdamas jos pakelti. Jakštas nejaut (o gal tik nepa-rod ?) savyje reikalo tos vidaus šilumos, kuri atsiranda tarp žmoni , kada jie akis ak susitinka. Jakštas tenkinosi tuo intelektualiniu bendravimu, min i pasidalinimu, kuris gali reikštis ir per laikrašt , laišk .

Jakštui visuomen je sunku buvo matyti tok žmog , kokis jis yra. Jis žmog ar visuomen ži r jo taip, lyg anapus jo ar jos stov t dar žmogus ar visuomen , idealioji — tokia, kokia ji tur t b ti. Kritiško žvilgsnio ir ia nepameta. Kas nusikalto grožiui, tiesai, dorovei — tam Jakštas nepaperkamas smerk jas publicistikoje, polemikoje, satyroje. Ir priekaišt dalis iurlioniui bus kilusi d l jo gyvenimo nesiderinimo su žmogui privalomomis normomis. Nepermaldaujamas net draugams: ir Mairioniui kliuvo satyroje už kortas. Knyg Jakštas labiau myli už žmo-g , ties betgi labiau už knyg .

Tokis žmogus negal jo tilpti kokios vienos grupės r mus. Jis pats per didelis, ar jo idealai ir reikalavimai per dideli. Dėl to Jakštas prisipažsta, kad jis nesiskiria demokratišalininkas, nors iš tikrųjų yra vienas iš tų, kurie paįpartijkeris jos ideologij formulavo.

Santykius su žmonėmis matuodamas teisybe, ne simpatijomis, ieškodamas su jais intelektualinio kontakto, šito tipo žmogus išsineria iš savos tautos ir sueina kontakt su kitomis tautomis. Ir Jakštas, vis laikydirbdamas savam kraštui, tapo internacionalistu, koresponduodamas su užsienio mokslininkais, propaguodamas tarptautiniam susižinojimui esperant .

VAIŽGANTAS iria kitoks. Jis nuo žmonė neatiskiriamas. Tiems, kurie įatsimena, ir šis minėjimas gali atrodyti, lyg su spraga: nėra kokio b tino žmogaus, ar tegu kokios dekoracijos, kuri vienu savo buvimu sukelia nuotaik . Pats Vaižgantas jautsi neatidalijamas nuo visuomenės, b tinasis jos kamštis. Jei kvieia susirinkim , kodėl nenueit, nepasid t, turint kuos d t i — ironizavo pats save. Šitas dalyvavimas visur, ištirpimas visuomenėje kilo ne iš racionalistinio apskaitymo, kad taip bus naudinga, reikalinga. Tai instinktyvus, emocionalus noras su žmonėmis santykiuoti. Kaip avel , atskirta nuo kaimenės, nerimsta, įveržiasi, nors jai vienai, gal b t, ir daugiau žol s b t . Vaižgantas su visuomene širdim santykiavo, visuomenėmyl jo. Myl jo į ir Jakštas, bet intelektualistiškai. Emocionalinėmeil nori savo mylimą objekt matyti. Pamatai, vaižgantiškai tariant, giliai giliai iki pat širdies akis pažiūri, porbanali žodži numeti, ir gera gera pasidaro. Iš tos meilės orbitos Vaižgantas neišskyrėn vienos grupės, ar lietuvių.

Tačiau emocinėmeil linkus konkrečius žmones. Jeigu Vaižgantas santykiavo daugiau su viena grupe, b tent, su tautininkais, tai ia ir yra tos emocinės, naivios meilės rodymas. Su jais Vaižgantas jungsi per savo gerus asmeninius biulius, kurie šitai grupei vadovavo. Per t vus siejos su vaikais.

Emocinė, — tiek asmeninė, tiek visuomeninė, — meilė yra aklesnė, nei intelektualinė. Ir Vaižgantas myl jo savo visuomenėklai, nepaisydamas, ar ji tos meilės verta, ar ji tik išnaudoja t meilė. Charakteringą epizodą papasakoja A. Venclova, kada kairi įrašytoj buvo parodyta iniciatyvos prašyti prezident , kad paleist iš kalėjimo Korsak , kalinam d l komunistinės akcijos.

- Na, cicilike, s sk. K pasakysi?
 - Tur b t, žinot, profesoriau... (išd sto reikal , kad norima prašyti prezident paleisti Korsak iš kalėjimo).
 - Už k į laikų? Už bolševizm ?
 - Rodos.
 - Na tai k aš turiu padaryti? (Venclova paprašo pasirašyti).
 - Kad paleist bolševik ?... J reik sušaudyti!... Bolševikus šaudyt, panie!
- Aš išp iau akis.

— J s taip manote, kunige?
 — Bra , kas laiko rankose valdži , tai turi šaudyt. Kitaip neišsilaikysi.

— Bet juk j s valdžios nelaikot!

— Ne, žinai, po prašymu aš nesirašysiu. Aš tautininkas. Taip? Aišku? (Ir nesirašo, bet pasižada pats... nunešti prašym Prezidentui. Eina Venclova pas Jakšt).

Duris atidaro mažutis liesutis seneliukas ir pro akinius, pak l s galv , tartum nusteb s ži ri mane. Pasakau lab . Neatsako. (V liau sužinojau, kad reikia pagarbinti). Ranka tyliai rodo kabinet — einu. Tyliai rodo kd — s du. Jis atsis da kitoj stalo pus j prieš mane. Abu tylim. sidr sinus išklostau keikal . — N žodžio. Paduodu prašym — n žodžio. Paima. Skaito. Skaito ilgai, prisitrauk s arti prie aki . Skaito, matyti, bent kelis kartus. Aš pradedu nerimauti. Argi ir ia mano vizitas susilauks fiasco? Ne. Jakštas keliasi. Eina kit kambar . Po kiek laiko atneša man prašym atgal. N žodžio. Paimu — smulkiom raid m pasirašyta — A. Jakštas. Pad koju, prašym su lenk s dedu atgal vok . Pakylu išeiti. Mažas žmogelis pro akinius, pak l s galv , ži ri mane li dnom akim.

— Reikia paleist, — kalba jis taip tyliai, jog aš, stov damas kitoj stalo pus j, vos girdžiu. — Gaila vaikino. Labai gabus vaikinai. Aš rašiau Šiaulius, kad j sušelp t . Nežinau, ar j ten sušelp , ar ne... Reik t paleist. Gaila vaikino.

Pad koj s iš jau nuo šio žmogaus, kur visada vaizduodavau akmenin , su akim, svaিদan iom neapykantos kibirkšt visokiom žmogiškom silpnyb m, bedieviam ir socialistam. Žmogiškas žmogus! (Kul t ra, 1933 m., 296—7 psl.).

VAIŽGANTUI atsikeršija jo psichologinis sutapimas su visuomene. Nors jis niekados nepaseno ir už jaunesnius atrod jaunesnis, bet naujos kartos pasijuto iš gyvenimo išstumiamas (iš un-to, iš Vytauto bažny ios). Jis pasijuto niekam nebereikalingas, nebetek s gyvenimo prasm s. Šitokis pergyvenimas ne vien pagreitintu tempu nuvaro kapus (plg. „Žemai i Robinzon “!). Laim , kad Vaižgantas mok jo ne tragiškai, bet su juoku pro ašaras pergyventi tuos momentus (plg. „Aš, tarnait ir kanar l “). Ir kai Vaižgantas mir , šioj sal j buvo vienos akademin s organizacijos vakaras; ty iomis nor ta nusl pti žinia apie Vaižganto mirt , kad nereikt vakaras nutraukti. Tai buvo pad ka mokini savo mokytojui . . .

JAKŠTAS neišgyveno šito tipo tragikos. Jis nebuvo savo b ties taip labai par m s žmon mis. Jis buvo savo egzistencij prasmin s filosofiniu religiniu pagrindu. Visatos kelyje žmogus yra irgi keleivis, kuriam bus pasakyta: „Privažiavome. Jau T vas laukia. Lipk!“ D l to Jakštas nebuvo taip emocionaliai prisiriš s prie viso gyvenimo ir nieko sau iš jo nelauk . Kada Jakštas sigijo blog reputacij d l tautinio veikimo dvasin s vyriausyb s akyse, kada buvo apšauktas raudonu radikalų, šovinu, tai Vaižgantas si l jam parašyti maldingo turinio knygel , kad reabilituot si. Tada Jakštas jam atsak :

„Nors ir dievo iausi išleis iau knygel , nieko iš to neb t ... kiekvienas literatas kunigas, ypa iai lietuvis, akyse Jo Mylistos yra visados didesnis ar mažesnis maištinikas, neliuosas nuo puikybės, užsikr t s kriticizmo liga. Tod l pataisymas opinijos n ra galimas... O ant galo kam man ta ištikimybės garb valdžios akyse. Ir gyventi ir numirti lygiai gerai galime su ja kaip ir be jos“ (Athenaeum, 1938. 6 psl.).

Ir nenuostabu, jeigu testamente atsisak nuo iškilmi, pasirinko va-
vo k nui pav s, šeš lio viet ir sirašydino: „Mes ne savo ugnimi ž -
ruojam ir ne sau aplinkui švies liejam“.

Jau nebe manoma t sti šit dviej žmoni charakteri kontrasto.
Juos niuansavo dar ir t e m p e r a m e n t a s .

Dvejopi j tipai aišk s: Jakštas — intelektualistas, racionalistas, pla-
i bendresni filosofini horizont, individualistas. Vaižgantas — emo-
cininkas, siauresni, konkretesni poetini horizont, visuomenininkas.

Psichologas Ed. Sprangeris savo tip klasifikacijoje Jakšt vadint
teoretiniu žmogum, Vaižgant — estetiniu.

Vis d lto šitie kontrastai su jo bi iulyst. Išlik laiškai rodo, kaip
artimai juodu bi iulivos. Du poliai vienas kit trauk. Juodu taip kaip
Vaižganto raštuose nuolatos sutinkami bi iuli jungai, poros: Niaura ir
Tau ius, Sauliukas ir Laurukas, Šešiavilkis ir Vidmantas, Šumacheris ir
Zeligmanas ...

Jung juodu dar du j charakterio bendri bruožai: i d e a l i z m a s
ir d i n a m i z m a s. Abudu ne sau gyveno. Abudu turt nesusikrov.
Abudu dinamiški, nes suprato, kad gyvenimas n ra statika, bet up; abu-
du paj g išsiveržti iš tos gyvenimo balos ir iš jos steng si up daryti.
Jau labai populiarius Vaižganto liberalumas. Daugiau net susigyven s bu-
vo ne su kunigais, bet su pasaulie iais. Kai kas net baiminos, kad Vaiž-
ganto liberalumas nes suderinamas su kunigo pareigomis ir jis gal s
nuo kunigygt s atitr kti. Net garb s kanauninko laipsn, tariasi Vaiž-
gantas, jis es s gav s, kad b t labiau su savo luomu surištas. Ta iau taip
tik atrod. Vaižgantas jaut si susigyven s su kunigyste ir jos niekados
nepamesi s. Suliberal j s, vadinas, susid j s daugiau su pasaulininkais,
o ne su kunigais, kad toje aplinkoje, kur jis gyveno, jis rad s anais lai-
kais pirmuosiuose daugiau pritarimo savo tautinei akcijai. Tatai labiau
pritiko jo. dinamiškai prigim iai ir charakteriui.

Jakštas išpopuliar j s, kaip bekompromisinis savo kuniginio luomo
gyn jas. Tai yra tiesa — kunigo luom jis labai saugojo, tarp kunig
buvo daugiau ir jo bi iuli. Ta iau d l to šitame luome jis ir negal jo
pak sti sutingimo, konservatizmo. Tiesiog radikaliai kei ias tradicin
apie Jakšt nuomon, paskai ius jo laiškus, kuriuose jisai reikalauja pa-
žangos ir atsinaujinimo savo paties luome:

„Pykstame ant bedievi, kad jie kunig garb žemina ir niekina.
Mes patys daugiau save niekinam savo aklu konservatizmu ir atžaga-
reiviškomis nuomon mis. Dabar pati rugiapi t, o pas mus dvasiški t -
vai nei patys prie darbo neina, nei kitiems dirbti neleidžia. Ai tas au-
toritetas. Geras jis yra, bet... bet rasit dar ten toli Romoj, pas mus
jis tik darbus ardo“ (Athenaeum, 1938, 22 psl.).

Skaudži , atvir žodži dar daugiau išspr do Jakštui prieš stagnacij savo luome (žr. Athenaeum). Sustingimo, pozos, melo nepakent Jakštas ir kitose, ne kult rinio gyvenimo, srityse bei luomuose iki pa i paskutini dien .

Ta iau žinomas yra likimas žmoni , kurie neina su gyvenimu kompromisus ir nori b ti sau žmons. Jie esti niekinami iki pal žta arba iki laimi pripažinim . Ir ia bendras Jakšto ir Vaižganto likimas. Jie buvo ujami, paskui jie pripažinim laim jo savo id joms, gyvenimui m vadovauti. Paskui j si buotas gyvenimas šuoliais ima lkti ir užlieja juos pa ius. Tai, k jie idealizavo, pasirodo su dideliais iškrypimais. Kaip Vaižgantas pasijuto atstumtas nuo visuomen s, su kuria visa savo b timi suaug s buvo, taip Jakštas pasijuto nebetek s laisvoje Lietuvoje teis s skelbti laisvai tiesos žod , d l kurio jis vis gyvenim buvo kovoj s. Kai 1928 m. „Ryto“ redaktorius buvo pasodintas kal jim , o leid jas nubaustas 2000 lit , Jakštas kreip si Vaižgant prezidento intervencijos, kad redaktorius b t paleistas, kad spaudai b t duota laisv , o atsakyti jai reikt tik prieš teism .

„Kai man Kauno gubernatoriai vien po kitai d jo pinigines pabaudas už „Draugij “, „Ateit “, „Garn “, „Vienyb “, kai Griazėvas mane trauk teisman... aš tyl jau, nes baud mane svetima, barbariška valdžia... Ne tam aš vis amži dirbau plunksna, kad koks beraštis cenzoriukas braukyt mano straipsnius ir kvalifikuot , kuris tinka spaudai, o kuris negalima praleisti. Ne tam mes vis amži kovojom su rusais, kad b tum m t kstan iais lit baudžiami“. Ir pasirašo t laišku su jакštiškai apkartusia ir s mojinga dvasia: „Keturis kart administratyviškai rus baustas, penkt kart teisman trauktas Tavo kolega A. Jakštas“. (Athenaeum, 1938, IX, 46 psl.)¹.

Iš perspektyvos ži rint, Vaižgantas vis d lto, atrodo, labiau buvo savo laiko visuomen s prisiimtas. Savo tak jis išs jo su kaupu toje atgimstan ioje Lietuvoje. Bet jo taka šita epocha ir ribojasi. Jakšto id jos tuo tarpu buvo šaudomos tolimesn perspektyv , ateit , bet jo meto visuomen je ne užtenkamai iškeltos ir išpopuliarintos. Pavyzdžiui, jo iškeltoji jau 1907 m. lietuvi tautinio pašaukimo problema susilaukia atbalsio tik pokarin je Lietuvoje ir su visa erudicija sprendžiama dabartini filosof . Jakšto id jos, gali b ti gyvos ir aktualios dabartiniame gyvenime. Kai didvyris miršta, užbalzamuojama jo širdis, bet tik ne jo protas, kuris spinduliuoja iš jo rašt .

Nors Jakštas su Vaižgantu susipykdavo, susibardavo (vis d l t rašt ir d l visuomeninio darbo metod), bet paskui v l susitaikydavo ir, vienas antr gerbdami ir myl dami, toliau abudu ženg , tiesai ir tautai tarnaudami. Šiame darbe juodu atrodo kaip tas Mykoliuko jau i jungas, kuris sireiž s ver ia vel n , o pro j atlaužtas galvas trykšta rytme io saul s spinduliai. Tai sykiu ir Vaižganto, ir Jakšto jungas.

¹ Pažym tina, kad ir šis Jakšto laiškas, 1938 m. skelbiamas kaip dokumentin medžiaga, dar buvo išbrauktas tos pa ios institucijos, apie kuri A. Jakštas kalb jo.